

LBRIS

We know
books

Antoaneta Olteanu

MITOLOGIE ROMÂNĂ

Volumul II

Ediția a III-a, revizuită

Ilustrații de József Vass

CETATEA DE SCAUN
EDITURA

CUPRINS

Lista ilustrațiilor / p. 10

LUMEA DEMONILOR	11
Între viață și moarte	11
Personificarea destinului.....	11
Ursitoarele.....	11
Stelele	22
Norocul.....	25
Sărăcia.....	34
Piezele.....	35
Piaza-Bună.....	35
Piaza-Rea	35
Ceasurile	36
Ceasul-Bun	36
Ceasul-Rău	37
Moartea	37
Patronii morții	37
Duhurile morților	42
Moartea nenaturală – particularități	42
Viața de după moarte	45
Sinucigașii, sniamenii.....	48
Un suflet, mai multe suflete.....	49
Strigoii sau morții cu mai multe suflete.....	50
Stafia sau furtul de suflete.....	62
Moroi	63
Zburători și zmei	68
Zburătorul	68
Zmeii	76
Duhurile casei	87
Duhurile protectoare ale casei.....	87
Șarpele casei	92
Știma casei.....	97
Duhuri ale casei cu înfățișare umană	99
Duhurile răzbunătoare ale caselor pustii. Stafiele	100
Moroi	106

Duhurile ajutătoare ale casei. Spiriduși	108
Bibliografie	115
UNIVERSUL FRICILOR	119
Duhuri ale aerului	119
Vântul	120
Vântul Turbat.....	124
Oameni în vânturi	124
Vânturile ca purtătoare de rău.....	125
Vântoasele	126
Vârtejul	128
Ploaia	131
Seceta	136
Caloianul	141
Paparudele.....	148
Grindina.....	153
Piatra din cer	153
Piatra de pe pământ.....	157
Duhurile nopții.....	185
Duhuri ale nopții ca iluzionare.....	185
Iluzionarea vizuală.....	188
Iluzionarea auditivă	191
Om de Noapte.....	192
Omu-Noptii.....	192
Ielele.....	193
Puterea numelui	194
Ielele altora.....	197
O viață de petreceri	203
Patroanele muzicii	214
Călușarii.....	215
Zânele	221
Duhurile apei	224
Înecații.....	227
Știma Apei.....	229
Fetele de Apă.....	233
Omu-Apei.....	235
Diavoli atotcuprinzători	235
Cel din Baltă.....	236
Cel din Puț.....	236
Dracii din mări și ape mari	237
Personaje de import. Faraonii, Oamenii Mării.....	240
Fetele de Mare.....	241
Duhurile pădurii.....	242

Rătăciți în pădure	244
Muma-Pădurii	246
Vâlva-Pădurii	256
Fata-Pădurii, Pădureana	256
Duhurile munților	261
Vâlva Munților, Vâlva-Pietrelor	261
Duhurile minelor	263
Vâlva-Minei, Vâlva-Băii	263
Piticii	269
Duhurile comorilor	270
Știma Comorii, Știma Banilor, Vâlva-Comorii	274
Duhuri păzitoare ale torsului	282
Despre un cult al torsului	282
Interdicții referitoare la tors	286
Torsul și țesutul apotropaic	290
Cămașa Ciumei, cămașa de izbândă	291
Povestea cănepei	292
Duhurile păzitoare ale torsului	293
Joimărița, Joimărița, Joi-Mari	295
Marțolea, Marți-Seara	299
Sf. Vineri	302
Sântoaderii, Spiridușii Roșii	303
Mucenicii	311
Inătoarea	311
Duhurile bolilor	312
Originea bolilor	312
Demoni specifici ai bolilor	314
Ciuma	315
Holera	329
Vărsatul	330
Frigurile	333
Insomnia	336
Furtul/ schimbatul copiilor	338
Deochiul	341
Bibliografie	347
Indice de materii	353
Indice de nume	359

LUMEA DEMONILOR

Între viață și moarte

Personificarea destinului

Ursitoarele

În mitologia română, Ursitoarele sunt divinități ale destinului, reprezentate ca trei femei, adesea invizibile, ce-și fac apariția la nașterea copilului, stabilindu-i acestuia ursita. În cinstea lor se pregătește o masă rituală, pentru a le câștiga bunăvoința. Primele două, Ursitoarea și Ursita, sunt faste, sunt cele care îi torc destinul copilului; ultima, Moartea, cea mai rea, îi taie firul vieții. Ursitoarele, ca purtătoare ale destinului, făceau legătura cu cele două lumi. Ca momente ale trecerii amintim, pe lângă timp – noaptea, miezul nopții primei sau a celei de-a treia zile de la nașterea copilului, și prezența spațiului sacru aflat în strânsă legătură cu acestea: pe horn se făcea intrarea sau ieșirea din casă, alteori chiar urarea (acesta fiind un spațiu de trecere consacrat, întâlnit și în cazul altor ritualuri); alteori se făcea la fereastră.

La români Ursitoarele sunt trei (sau șapte, nouă, douăsprezece etc.) fecioare îmbrăcate în alb (rar trei bărbați, „mocani”), care ursesc soarta nou-născuților în primele opt zile de la naștere (întâia noapte, primele trei nopți, a treia, a cincea și a șaptea, a opta etc.), fiind o credință răspândită chiar peste tot, cu informații extrem de ample. Ele coboară în casă pe horn și, la căpătâiul copilului, îi prezic/hotărăsc acestuia soarta. Unele credințe individualizează divinitățile, dându-le nume: Ursitoarea este cea mai mare dintre ele, ea ține furca și fusul; Soarta, cea care toarce, este mijlocia, iar Moartea, ultima, mezina, curmă firul¹. Ca și la alte popoare, ursita ultimei este hotărâtoare (nu numai pentru că este chiar moartea, sfârșitul). Și la

¹ Tudor Pamfile, *Mitologie românească. Dușmani și prieteni ai omului. Comorile. Pământul după credințele poporului român*, Grai și suflet – Cultura națională, București, 2000, p.8. Un alt spațiu de trecere important este pragul, de aceea nu e întâmplătoare existența unei credințe care spune că acele persoane care se culcă lângă prag, în noaptea în care s-a născut copilul, pot auzi Ursitoarele (Crișana, Transilvania).

noi apare ideea destinului predestinat, stabilit înainte de a ajunge la casa copilului: „mai înainte de a se porni, a veni și croi soarta, se sfătuiesc asupra ursitei copilului. Cea mai bătrână întrebă pe celelalte ce soartă să-i croiască. Cele două mai tinere răspund: să-i ursească bine. Ea însă ursește după cum a fost mai-nainte de-această, mulțămită sau nu, adică bine sau rău, zicând: „să aibă traiul meu din cutare zi și somnul meu din cutare noapte!” (...). După ce s-au înțeles în privința urselei, se pornesc tustrele la casa unde se află copilul nou-născut, ca să-i ursească”².

Ca semn al apartenenței lor la un alt univers amintim informațiile despre locuința lor – ele trăiesc în păduri neumbrate, locuri depărtate, în pustietăți (= spațiu non-uman), intrarea/ trecerea în lumea reală se face pe horn – spațiu sacralizat. Cea de-a treia este șchioapă, adică însemnată, marcată fizic, tot ca un semn al sacrului (în Moldova, la Hasdeu). Mijlocul de deplasare preferat este zborul. În ceea ce privește imortalitatea lor, în arealul românesc este răspândită legenda conform căreia Ursitoarele au fost fetele/ servitoarele lui Alexandru Macedon, de la care au furat elixirul tinereții (motivul este întâlnit și în legendele referitoare la Vântoase, Iele, boli). În aria slavă, sunt considerate fiice ale lui Irod, în credințele sârbe, Vilele – duhuri ale aerului, în cele ucrainene – personificări ale bolilor, iar la bulgari – duhurile apei.

Legate în principal de naștere, ele își fac simțită prezența în toate momentele de cumpănă, de trecere din viața celui pe care l-au ursit: „Când un copil se naște, apar Ursitoarele la ferestre; de aceea se țin ușile și ferestrele deschise și cea mai mare liniște în timpul facerii”³; „Atunci când moare cineva, pune pe geam sau pe masă un pahar cu horincă, mâncare pentru Ursitoare. Vin și când moare un om, dar nu le poate vedea nimeni în casă”⁴. În basmul *Țugulea, fiul uncheșului și al mătușii*, „Ursitoarea cea bună” a eroului îl ajută când o zmeoaică îi ia vinele și-l ologeste⁵. Alteori se spunea că Ursitoarele intrau în casă pe horn și de aceea mama și copilul era așezați lângă vatră sau în apropierea sobei.

Spusa lor nu trebuia auzită. Interdicția nu funcționa de la începuturi, dar s-a impus pe măsură ce oamenii au devenit tot mai indiscreți:

² Simion Florea Marian, *Mitologie românească*, ediție îngrijită, cuvânt înainte și note de Antoaneta Olteanu, Ed. Paideia, București, 2000, p.52.

³ Artur Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*, Ed. Grai și suflet – Cultura națională, București, 1995, p.244.

⁴ Lucia Berdan, *Fețele destinului. Incursiuni în etnologia românească a riturilor de trecere*, Ed. Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 1999, p.88.

⁵ Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români. Studiul etnografic. Sărbătorile de vară la români. Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului*, Saeculum I.O., București, 1997, p.31.

„În timpurile vechi, când oamenii erau mai buni, mai drepți și mai priincioși și nu așa de răi, invidioși și păcătoși ca în ziua de astăzi, se zice că mulți vedeau când vin și le auzeau cum ursesc, cu deosebire însă moașele, care privegheau pe copiii nou-născuți, precum și pe mamele acestora. În timpul de față însă nu se mai arată, nici nu mai spun nimănui nimică, pentru că moașele, precum și alte persoane din timpurile trecute, care le văzură și le auziră, au destăinuit toate secretele lor și de aceea acum se feresc de urechile lumii, și cu atât mai mult de ochii ei”⁶. Există informații privitoare la prezența unei amenințări-blestem adresate potențialilor indiscreți, amenințare rostită în finalul actului ursirii⁷. De la această regulă se abătea doar moașa, inițiată, cea care făcea legătura între lumi. De altfel, pedepsiți erau nu numai cei care trăgeau cu urechea, încercând să afle puțin mai devreme soarta, ci și „cel ce se uita spre ferești în cele dintâi trei nopți ale nașterii unui copil (...), întocmai cum este osândit și cel ce ascultă vitele care vorbesc în noaptea de Sf. Vasile, când prorocesc viitorul”⁸. „Zice că dacă i-e scris omului să moară de apă, el trebuie să se înece. Un om a botezat odată un copil, dar el a auzit noaptea cum au venit Ursitoarele la fereastră și au spus că copilul cela, când va fi de câțiva ani, are să se înece în fântâna cea din ogradă. Nănașul a pus de-a acoperit fântâna cu o piele, anume ca să nu se primejduiască copilul. Într-o zi – amu, când copilul era mărișor, – a dat o ploaie mică și s-a strâns oleacă de apă pe pielea aceea. Copilul a căzut cu gura în jos și nu s-a putut ridica și s-a-necat”⁹ (motivul este atestat în Oltenia, Transilvania și Muntenia).

Pentru că există interdicția de a le vedea și auzi, aflarea de informații codate despre soarta menită de Ursitoare se poate face prin vis. Mama copilului sau chiar moașa interpretau mai apoi ce se visa în noaptea cu

⁶ Marian, *op.cit.*, p.52.

⁷ Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, ed. a doua, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1989, p.720.

⁸ Pamfile, *Mitologie...*, p.12.

⁹ Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, Ed. Saeculum Vizual, București, 2008, II, p.224. O variantă: „Se povestește că un drumeț, trăgând la o gazdă, a fost culcat afară pe prispă. Noaptea, întâmplându-se să nască femeia de gazdă, au venit Ursitorile la fereastră și drumețul le-a auzit cum se sfătuiau ele despre soarta copilului. Dimineața a spus părinților că el a auzit pe Ursitori hotărând că copilul lor are să se înece în fântâna din ogradă, chiar în ziua nunții lui. Părinții au ținut socoteală și, când a fost la nuntă, au astupat bine cu capac gura fântânii. Feciorul lor s-a suit pe capacul fântânei și a murit acolo, fără să se înece”. (Iuliu A. Zanne, *Enciclopedia culturii populare românești*, ediție realizată de Antoaneta Olteanu, Ed. Paideia, București, 2018, p.226.).

pricina (Oltenia, Banat, Transilvania, Dobrogea, Muntenia, Moldova): „În noaptea a treia de la naștere veneau Ursitoarele pentru ursire. Mamei copilului, în vis, i se arăta viitorul copilului. Povestea visul bătrânelor din vecini și ele îl talmăceau”¹⁰ Sunt situații când apar în vis și în alte momente, pentru a prevesti situații de viață mai complicate: „Eu le-am visat, *babo*, așa. Încoace, încoace-am visat, mai încoace. Pă după ce mi-a murit bărbatu ăsta al doilea. Una, cum eram culcată-n pat, una la picere și una la mijloc și una la cap. Intrară trei inse. «Uuuu... Păi iar vine război. Noi, cică, pă unde venim niminea nu să pune-naintea noastră...». «Păi voi cine sunteți?» «Noi suntem, Ursătorile». «Uuuu, pă d-acilea să dusă mai mult să moară doi bărbați, să rămâi singură pă pământ». «Care m-ați ursat, care ați fost mai năcăjătă?» «Noi cu toate te-am ursat, așa o să mergi». Și-a pierit, *babo...*”¹¹ Credița că ele pot ursi nu numai pentru cei la care vin în mod deosebit (nou-născuții) îi face pe tinerii necăsătoriți să se înființeze la casele unde trebuie să vină Ursitorile, pentru a le aminti duhurilor și de soarta lor neterminată: „În noaptea ursirii, fetele mari care voiau să se căsătorească, dormeau în camera copilului ca Ursitoarele să le aducă și lor ursitul”, „ca Ursitoarele să-și aducă aminte de ele și să se mărite”¹² (Muntenia, Dobrogea).

¹⁰ *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, vol. I, Oltenia, coord. Ion Ghinoiu, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p.32.

¹¹ *Sărbători și obiceiuri. Românii din Bulgaria*, vol. II, Valea Dunării, coord. Emil Țircomnicu, Ed. Etnologică, București, 2011, pp.44-45.

¹² *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, vol. V, Dobrogea, Muntenia, coord. Ion Ghinoiu, Ed. Enciclopedică, București, 2009, p.32.

Fig. 1. Ursitoarele.

Influențarea ursitei se putea realiza prin ritualuri de *captatio benevolentiae*. Pentru primirea Ursitoarelor, în primele trei zile de la naștere, se pregătea o masă, pe care se puneau pâine, sare și apă. După ce Ursitoarele se sfătuiau asupra viitorului destin al copilului, cea de-a treia (după unele credințe – cea mai bătrână) hotăra soarta: „Să aibă traiul meu din cutare zi și somnul meu din cutare noapte!”¹³. Tot ca urmare a credinței lor în această magie a similarului se spunea, în multe regiuni ale țării, că părinții copilului trebuie să fie veseli în primele opt zile de la nașterea lui, pentru că altfel se întristează Ursitoarele, și cum vor fi ele în acele opt zile, așa va fi copilul toată viața (este, de fapt, o contaminare cu magia începuturilor, a primei zile: cf. credințelor referitoare la Anul Nou, Paște etc. – cum va fi prima zi a respectivei sărbători, așa va fi tot restul anului). Soarta hotărâtă de Ursitoare, după cum spun unele credințe, poate fi influențată pozitiv, cu ajutorul unei rugăciuni: „Sfintelor,/ Bunelor,/ Să v-aducă Dumnezeu curate,/ Luminare,/ Bune ca pâinea,/ Dulci ca mierea, / Line ca apa”¹⁴.

Alte credințe vorbesc chiar despre caracterul aleatoriu al destinului chiar înainte de a fi țesut/ menit de către Ursitoare: „Ursitoarele torc, pentru fiecare om, câte un ghem. Ghemele se deosebesc după mărimea lor și după tăria firului. Când trebuie să se nască cineva, Ursitoarele iau, la întâmplare, din grămada de gheme, unul și se duc cu el la naștere, de-l hărăzesc noului născut. Dacă acesta are noroc, ghemul este mare și cu firul trainic.// Ursitoarele desfac firul acestui ghem mai iute sau mai încet și astfel se mai scurtează sau se mai lungeste viața omului. Când omul trebuie să moară înainte de vreme, Ursitoarele îi taie firul vieții”¹⁵. Caracterul implacabil al ursitei este de necontestat, deși se consemnează și încercări de anulare a ei: se spune că ursita poate fi abătută prin încercarea de a face abstracție de ea. Moașele, care au auzit ursita, puteau evita deznodământul fatal al copilului făcându-l să ocolească locul sau chiar momentul nefast menționat în prezicere¹⁶:

Se povestește că unui om i-a născut soția o copilă. Acel om avea un argat în curte, becher. Acest argat, în noaptea ursitoarei, a dormit pe prispa casei, în dreptul ferestrelor. Pe la miezul nopții aude Ursitorile

¹³ Pamfile, *Mitologie...*, p.7.

¹⁴ Ovidiu Papadima, *O viziune românească asupra lumii*, Ed. Saeculum I.O., București, 2015, p.147.

¹⁵ Zanne, *op.cit.*, p.226.

¹⁶ Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Ed. Academiei, București, 1987, p.166.

hotărând astfel: „Tu, copilă, la marele tău, să iei de soț pe acela ce doarme pe prispă afară”. Auzind argatul acestea și cum el era flăcău matur,

se înspăimântă când se gândi că trebuie să aștepte însurătoarea până la marele fetei. Atunci se gândi cum să scape de fată. Pe când toți din casă dormeau duși, el se sculă, intră în casă, luă fata din leagăn și ieși cu ea afară. Aici merse la un gard și înfipse copilașul într-un par ascuțit. Acum, de groaza faptului său, argatul fuge în lume, pierzându-și urma. Ce se întâmplase însă? Fata care fu înfiptă în par nu murise. Din norocire, omorătorul și viitorul ei soț, din nebagare de seamă, o agățase în par, astfel că, despre ziuă, copila a fost găsită acolo vie. Târziu, foarte târziu, când fata se făcuse deja mare și frumoasă, iată că într-una din seri sosește la casa tatălui său un străin, rugându-l pentru găzduire. Era însuși fostul argat, care uitase și nu mai cunoștea locuința fostului său stăpân. Sosit aici, fu găzduit. În timpul găzduirii, răpit de frumusețea fetei, se înamoramă de ea. Atât de mare fu amorul său, încât uită că e un găzduit și ceru fata în căsătorie. Cum se făcu, că părinții fetei se învoieră la aceasta. Nunta se făcu cu alai. Tinerii erau fericiți. Într-una din zile tânăra soție arătă soțului său o zgârietură pe corp, povestindu-i cum părinții săi au găsit-o, când era copilă în fașă, agățată într-un par și cum din norocire numai cu acea zgârietură se alese. La auzul acestora soțul imediat își reaminti cele întâmplare. Iată dar cum ursita se îndeplinește în totul. Omul zice: „Din ce ție ursita nu poți să scapi”¹⁷.

Caracterul implacabil al destinului, al ursitei, în orice context, se regăsește dominant în mitologia română. O excepție (care confirmă regula!) o găsim într-o legendă publicată de B.P. Hasdeu: „La un domn foarte avut i s-au născut un fecior la care Ursitorile i-au ursit că, când va fi de optsprezece ani, îl va trăsni. Acum, domnul au făcut o casă toată de fier și foarte tare, ca trăsnetul să nu poată străbată prin ea și, când s-au apropiat ziua în care să împlinescă optsprezece ani copilul, l-au băgat în casă și l-au încuiat bine, să nu poată ieși nicăieri afară. Însă el, cine știe cum, au ieșit din casă chiar în ziua când era să-l trăsnească. Au mers în grădină fără a ști cineva, s-au pus la o masă și cetea din carte, când, după amiază, ridicându-se un nor mare, au venit un vânt cu volbură și ploaie mare și a trăsni așa de tare în casă, încât toată s-au sfărâmat. Atunci părinții au și alergat să vadă ce s-a întâmplat cu copilul lor. Și, spre mirarea lor, pe acesta l-au aflat sănătos în grădină, la masă, cu cartea în mână.// Și de atunci zic oamenii că și-au pierdut Ursitorile puterea”¹⁸.

¹⁷ Zanne, *op.cit.*, p.225. Motivul de mai jos e întâlnit în Moldova, Maramureș.

¹⁸ B.P. Hasdeu, *Omul de flori. Basme și legende populare românești*, Ed. Saeculum I.O. și Ed. Vestala, București, 1997, p.150.